

7. Клемпарський М. М. Щодо видів державних службовців як суб'єктів трудового права. *Форум права*. 2012. № 2. С. 319-324.
8. Коломоєць Т. В., Колпаков В. К. Правова природа патронатної служби. *Право України*. 2019. С. 80-100.
9. Костиленко О. І. Поняття, ознаки та особливості патронатних службовців. *Актуальні проблеми держави та права України в контексті євроінтеграції: матеріали кругл. столу* (м. Київ, 14 травня 2015 р.). Київ: НАВС, 2015. С. 82-85.
10. Клемпарський М. М. Державні службовці як суб'єкти трудового права України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2014. 39 с.

УДК 349.3

DOI: 10.32751/2617-5967-2022-04-05

Дибань М. П.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного права і процесу юридичного факультету
Національного авіаційного університету

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ» В УМОВАХ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА

Пріоритетним питанням кожної держави світу є створення ефективного механізму соціального захисту населення. Але на жаль враховуючи умови сьогодення в яких перебуває Україна, а також українське суспільство в цілому, то сфера соціального захисту переживає глибоку кризу. Тому наукова робота спрямована на дослідження теоретико-правового змісту поняття «соціальний захист», аналізу проблемних питань соціального захисту населення України у сучасних умовах.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальний захист населення, соціальні послуги, соціальний ризик, соціальна політика, вразливі верстви населення, правова політика, соціальне законодавство.

The priority issue of every state in the world is the creation of an effective mechanism of social protection of the population. But, unfortunately, in the modern conditions of Ukraine, as well as Ukrainian society as a whole, the sphere of social protection of the population is experiencing a deep crisis. Therefore, the scientific work is aimed at researching the theoretical and legal content of the concept of "social protection", analysis of problematic issues of social protection of the population of Ukraine in modern conditions.

Key words: social protection, social security, social protection of the population, social services, social risk, social policy, vulnerable sections of the population, legal policy, social legislation.

Постановка проблеми. Відповідно ст. 46 Конституції України громадяни нашої держави мають право на соціальний захист. Втім, проаналізувавши національне законодавство ми не знайшли чіткого визначення поняття «соціального захисту», а саме його значення, які правові елементи до нього входять. Бажання нашої держави зблизитися з Європейською спільнотою породжує певну сукупність актуальних питань. Насамперед, найвищою цінністю Європейського Союзу є людське життя, а тому і належний соціальний захист з боку держави. Таким чином, в умовах сучасності необхідно створити в національному законодавстві теоретичне підґрунтя, що стане основою формування соціального законодавства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наступні науковці у своїх працях

приділяли окрему увагу питанням соціального захисту населення, зокрема: В. М. Андріїв, С. Я. Вавженчук, С. В. Вишновецька, В. В. Волинець, Ю. М. Гришина, М. І. Іншин, Л. В. Котова, Є. В. Краснова, О. Г. Макаренко, Н. О. Мельничук, К. Ю. Мельник, О. І. Процевський, Д. І. Сіроха, О. В. Тищенко, В. І. Щербина, О. М. Ярошенко та ін. Втім, враховуючи відсутність комплексного дослідження теоретико-правового змісту поняття «соціальний захист» тематика наукової роботи потребує додаткової уваги.

Метою статті є аналіз різних підходів до визначення теоретико-правового змісту поняття «соціальний захист», виокремлення особливостей соціального захисту населення у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Розглянувши норми Конституції України ми побачили, що законодавець наголошує на тому, що Україна є соціальною державою. Зокрема, відповідно до ст. 1: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». В сфері соціальних правовідносин необхідно звернути увагу на ключове поняття, а саме «соціальний захист». Проаналізувавши зміст наступних нормативно-правових актів: Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 р. № 1533-III, Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III, Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 р. № 1788-XII, Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV, Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105-XIV, Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII, Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI, Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР ми не побачили чіткого правового визначення вище згаданого поняття. У зв'язку з чим виникає проблема відсутності законодавчих дефініцій і багатогранності тлумачення поняття «соціальний захист» в наукових колах, що призводить до невпорядкованого законодавчого використання.

Соціальний захист як одна з основних функцій держави знайшла своє відображення в основних Законах багатьох країн світу. Дана норма означає, що держава бере на себе зобов'язання щодо надання соціальних послуг вразливим верствам населення, а саме допомога слабким, знедоленим, всім хто у зв'язку з певним соціальним ризиком потребує допомоги з боку держави. Наприклад, преамбула французької Конституції 1946 р. гарантує дитині, матері, людям похилого віку охорону здоров'я, матеріальне забезпечення, відпочинок і дозвілля. Основна сутність полягає в тому, що будь-яка людська істота, яка позбавлена працювати за віком, фізичним і розумовим станом або економічним становищем має право отримувати від держави допомогу для забезпечення нормальних умов існування [1, с. 396].

Здійснивши ґрунтовний аналіз наукових точок зору щодо визначення поняття «соціальний захист» можна наголосити, що більшість науковців розглядають дане поняття, як: «Сукупність заходів, що здійснюються у суспільстві для забезпечення суспільно нормативних умов матеріального та духовного життя всіх членів суспільства, насамперед тих, хто не здатний самостійно забезпечити такі умови» [2, с. 7]. Питання полягає в тому, що саме можна вважати під суспільно нормальними умовами матеріального та духовного життя всіх членів суспільства. Тобто, які критерії, рівні покладені в ці нормативні умови. Це питання варто врегульовувати на рівні законодавства, адже, потрібно чітко визначити чи забезпечується достатній соціальний захист, чи досягнуті належні умови матеріального та духовного життя людини.

Науковець М. Чорна висловлює свою думку, що: «Поняття соціального захисту, що почало активно використовуватися в роки незалежності України і було закріплене в Основному Законі нашої держави, порівняно із широко вживаним до 1991 року поняттям

соціального забезпечення має таке специфічне навантаження, як захист від негараздів трансформаційного періоду, ризиків переходу від соціалістичної економіки до ринкової» [3, с. 151-156].

Враховуючи ч. 1, ч. 3 ст. 46 Конституції України: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках передбачених законом. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [4] можна наголосити, що законодавець виокремлює відповідні ризики, а вже після їх настання особа має право на відповідну допомогу з боку держави.

Проаналізувавши зміст ст. 46 Конституції України вбачається, що поняття «соціальний захист» є ширшим і включає в себе поняття «соціальне забезпечення». Адже, право на соціальний захист закріплено в нормах Конституції України і містить в своєму змісті елементи, які притаманні поняттю «соціальне забезпечення». Тому на практиці між науковцями розділяються думки щодо визначення і правових особливостей понять по відношенню один до одного.

І. О. Горбань аналізуючи наукові точки зору висловлює своє бачення щодо правового визначення поняття «соціальний захист». Насамперед, науковець порівнює поняття «соціальне забезпечення» з поняттям «соціальний захист». Наголошуючи на тому, що перше має більш вузьке значення ніж соціальний захист. Таким чином, зазначає наступне: «Соціальне забезпечення визначається як діяльність держави щодо безпосереднього матеріального забезпечення громадян у разі настання так званих «соціальних ризиків», передбачених законодавством, за рахунок грошових фондів держави, створених для таких ризиків. Втім, соціальний захист розуміється як діяльність, точніше – політика держави, спрямована на створення таких соціально-економічних умов, які б унеможливили настання соціальних ризиків для суспільства» [5, с. 42-46].

М. І. Тимофєєва наводить власне визначення поняття «соціальний захист», а саме: «Як комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту, гарантованого Конституцією України, кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах, що ґрунтуються на соціальній справедливості й рівності прав» [6, с. 169-174].

М. Чорна висловлює свою думку щодо поняття: «Як систему економічних, соціальних, правових, організаційних заходів, що забезпечує працездатній людині і громадянину відповідні умови для поліпшення свого добробуту за рахунок особистого трудового внеску. Окремо необхідно виокремити категорію непрацездатних та соціально вразливим верств працездатного населення і до соціального захисту віднести: гарантії у користуванні суспільним фондом споживання, матеріальну підтримку, зниження податків» [7, с. 151-156].

Також на просторах наукової літератури ми знайшли і інше трактування поняття «соціальний захист», а саме як: «Діяльність соціально орієнтованої держави, яка здійснюється через комплекс організаційно-правових та соціально-економічних заходів, метою яких є: по-перше, створення для працездатних громадян належних умов для забезпечення своїх соціально-економічних та духовних потреб; по-друге, гарантоване забезпечення громадянам, які потребують соціальної допомоги, рівня життя не нижче від прожиткового мінімуму» [8, с. 90-95].

Втім, розглядаючи питання соціального захисту доволі цікавим є інший підхід щодо правового розуміння загаданого поняття. В цьому контексті найбільш аргументованою є точка зору міжнародних організацій. Тому хочемо звернути увагу на «Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ)». Який є провідною установою Організації Об'єднаних Націй з питань координації діяльності програм щодо соціального захисту в Україні. Правовою підставою таких відносин є укладення «Угоди про співробітництво між Дитячим Фондом Організації

Об'єднаних Націй та Урядом України» від 21.09.1999 р. № 995_364 [9]. Насамперед, дана міжнародна організація визначає соціальний захист: «Як сукупність установ і заходів соціального страхування і соціальної допомоги, спрямованих на забезпечення безпеки повсякденного життя населення та включає п'ять основних елементів – пенсії і допомога внаслідок втрати годувальника; лікувальна допомога, виплати внаслідок хвороби та тимчасової втрати працездатності; допомога на утриманців і допомога внаслідок вагітності; соціальна допомога; допомога за безробіттям» [10, с. 8]. На нашу думку, таке визначення в повній мірі розкриває правову основу надання соціальної допомоги, але значно звужує перелік соціальних послуг, що автоматично впливає на суб'єктивний склад. Тому враховуючи велику сукупність нормативно-правових актів, які здійснюють правове регулювання сфери соціального захисту населення дана позиція потребує уточнення.

Досліджуючи особливості соціальної політики Європейського Союзу можна виокремити три основні напрями на які вона спрямована – це зайнятість, соціальний захист та соціальне залучення. Політика зайнятості спрямована на забезпечення пошуку роботи у межах Європейського Союзу із гарантуванням соціального захисту. Основною метою такої стратегії є створення більш якісних робочих місць у всіх країнах, які входять до складу Європейського Союзу. На практиці такий результат досягається за рахунок підтримки наявних та створення нових робочих місць, відновлення динаміки ринку праці, пенсійного забезпечення, а також функціонування ефективної системи соціального захисту населення. Важливе значення при цьому відводиться проблемним питанням гендерної справедливості, охорони здоров'я та безпеки праці, створення умов для зайнятості людей із неблагополучних груп та людей з обмеженими можливостями.

Соціальна політика Європейського Союзу спрямована на подолання бідності та належного соціального захисту вразливих верств населення. З цією метою створено систему соціального інвестування. Яка передбачає розвиток потенціалу людей, підтримку їх ініціативи у сферах зайнятості та соціального життя. Основними проблемами реалізації соціального інвестування є економічна криза та демографічні зміни, які відбуваються в Європейському Союзі у сучасних умовах. З метою подолання цих проблем підвищується ефективність використання соціальних бюджетів, які допомагають людям протягом усього життя і сприяють досягненню позитивних соціальних наслідків.

Висновки та пропозиції. Проаналізувавши різні підходи до визначення теоретико-правового змісту поняття «соціальний захист» необхідно наголосити на наступному. Враховуючи проблематику надання соціальних послуг в умовах воєнного стану вважаємо, що перед науковою спільнотою постає завдання щодо створення новітньої моделі соціальної політики в Україні, яка повинна відповідати принципам і стандартам соціальної політики Європейського Союзу. На сьогодні національне соціальне законодавство є доволі множинним та застарілим, яке не спроможне належним чином врегулювати відносини у сфері соціального захисту населення. Наразі закріплюється велика сукупність різних соціальних виплат, які насправді не виплачуються, а лише породжують виникнення правових колізій.

Таким чином, ми вважаємо, що необхідно здійснити систематизацію соціального законодавства України шляхом прийняття єдиного кодифікованого акту – Соціального кодексу України. В якому розкрити поняття «соціальний захист» як правова категорія, яка складається з правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері соціального захисту, спрямовані на запобігання ситуаціям соціального ризику та завдяки засобам соціального захисту підтримують нормальні умови життя особи, яка зазнала соціального ризику. Кодифікований акт повинен містити алгоритм реалізації передбачених в Конституції України соціальних прав та гарантій з врахуванням принципів і стандартів соціальної політики Європейського Союзу.

Прийняття єдиного кодифікованого акту у сфері соціального захисту населення відіграє ключову роль на етапі набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: В 4 т. – М., 1996. – Т. 1–2. – 396 с.
2. Брич В., Миколюк С. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія / В. Я. Брич, С. М. Миколюк. – Тернопіль: *ТНЕУ*. 2019. С.7.
3. Чорна М. Сутність права громадян на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 151–156.
4. Конституція України: Закон України від від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141.
5. Горбань І.О. Визначення сутності та співвідношення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2014. Т. 239. Вип. 237. С. 42–46.
6. Тимофєєва М.І. Сутність соціального захисту населення. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля*. 2016. № 6(230). С. 169–174.
7. Чорна М. Сутність права громадян на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 151–156.
8. Устинов С.О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 90–95.
9. Про співробітництво між Дитячим Фондом Організації Об'єднаних Націй та Урядом України: Основна Угода від 21.09.1999 № 995_364. *Угоду ратифіковано Законом N 1071-XIV (1071-14)*.
10. Брич В., Миколюк С. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія / В. Я. Брич, С. М. Миколюк. Тернопіль: *ТНЕУ*. 2019. С.8.

УДК 349.2

DOI: 10.32751/2617-5967-2022-04-06

Сахарук І.С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

**ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ**

Стаття присвячена дослідженню організаційно-правових засад професійного розвитку науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в Україні. Окреслено проблеми правового регулювання складових професійного розвитку викладачів ЗВО згідно законодавства України про освіту та трудового законодавства. Внесено пропозиції щодо узгодження підходів до елементів системи безперервного розвитку науково-педагогічних працівників з врахуванням концепцій освіти дорослих та професійного розвитку працівника. Визначено прогалини щодо правового регулювання механізму професійного розвитку викладачів, внесено пропозиції щодо їх усунення як на рівні законодавства, так і локальних актів ЗВО. Запропоновано систему заходів для закладів вищої освіти, що дозволить підвищити ефективність механізму професійного розвитку викладачів та якість кадрового потенціалу закладу.